

Egy „hamis próféta“ különös története

Bruno Bettelheim a huszadik század második felének egyik legnépszerűbb, legnagyobb hatású gyermekpszichológusa volt. Fiatal korát szülővárosában, Bécsben töltötte, ahol – ahogy későbbi műveiben többször is megírta – közvetlen kapcsolatban állt Freud körével, a pszichoanalízis bölcsőjével. A náciizmus kettévágta karrierjét, az Anschluss után koncentrációs táborba hurcolták, ahonnan még a háború kitörése előtt sikerült kiszabadulnia és Amerikába emigrálnia. Amerikában viszonylag hamar megvetette a lábát. A Chicagói Egyetemen pszichológiát tanított, majd átvette az egyetemhez tartozó Ortogenetikus Iskola nevű bentlakásos gyermekotthon vezetését, melyben súlyos pszichés zavarokkal küzdő, főként autista gyerekeket ápoltak.

Bettelheim egyetemi előadásai hamar népszerűek lettek. A szemtanúk elmondása szerint különlegesen szuggesztív, intenzív előadó volt, akitől a provokáció sem volt idegen. Hogy illusztrálja, magyarázza mondanivalóját, értelmezte pl. a hallgatók viselkedését, mintha csak analitikus páciensei lettek volna, ilyenkor nem riadt vissza a legintimebb személyeskedéstől sem. Ez az előadások légkörét izgalmassá, rendkívül tanulságossá tette, bár az értelmezés tárgya nemegyszer zokogva hagyta el a termet. Az Ortogenetikus Iskolát teljesen átszervezte. Személyzetét nagyrészt lecserélte, főként lelkes, alig képzett, tehát előítéletektől mentes fiatal lányokat vett fel, akikkel esténként kielemezte a páciensek viselkedését és a nap eseményeit, e beszélgetések során tanítva őket a pszichoanalitikus szemléletre. Az épületet otthonosan, kellemesen rendezte be, a „terápiás milió“-nek megfelelő módon, mely szerint a súlyosan sérült gyermekeknek nemcsak izolált terápiára van szükségük, hanem egész életterületet, minden kapcsolatukat terápiás szempontok szerint kell kialakítani. A hangsúlyt egyre inkább a gyermekkori autizmus kutatására és kezelésére helyezte. Meggyőződése volt, hogy e súlyos pszichés zavar hátterében a rossz anya-gyerek kapcsolat áll, ezért ezeket a gyerekeket gyógyulásuk érdekében ki kell vonni patogén családjuk köréből, sőt, a kapcsolatot lehetőleg meg is kell szakítani velük. Intézetében, melyet csaknem harminc éven át vezetett, figyelemreméltó eredményeket ért el az autizmus súlyos formájának gyógyításában, erről színes, esetismertetésekkel, megragadó történetekkel bőven illusztrált művekben számolt be. (*Love Is Not Enough: The Treatment of Emotionally Disturbed Children*, 1950 /A szeretet nem elég: érzelmi zavarokban szenvedő gyermekek kezelése/, *Truants from Life: The Rehabilitation of Emotionally Disturbed Children*, 1955 /Az élet csavargói: érzelmi zavarokban szenvedő gyermekek rehabilitációja/, *The Empty Fortress: Infantile Autism and the Birth of the Self*, 1967 /Az elhagyott erőd: gyermekkori autizmus és az Én születése/)

Visszavonulása után, idős korában írta két legsikeresebb, magyarra is lefordított könyvét. 1976-ban jelent meg a *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales* (magyarul: *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*, Gondolat 1985) című műve, melynek alapgondolata,

hogyan a gyerekeknek szükségük van az eredeti, hamisítatlan népmesékre, mivel ezek a történetek – ahogyan pszichoanalitikus értelmezésük kimutatja – tudattalan konfliktusokat jelenítenek meg, és ez a megjelenítés katartikus hatású, hozzásegíti a gyermeket, hogy a fejlődés, felnövekvés során elkerülhetetlen pszichés nehézségekkel megbirkózzon. Ezt a gondolatot több mese elemzésével támasztja alá, bemutatva, hogy az adott mese a lélek melyik rétegét, melyik problémáját célozza meg. Bár a könyvet egyoldalúsága, túlzott, olykor erőltetett pszichologizálása, bőbeszédősége és gyakori önisméltlései miatt sok szakmai támadás is érte, hatása tagadhatatlan volt az amerikai közvéleményre. Az 1987-ben megjelent *A Good Enough Parent: A Book on Child-Rearing (Az elég jó szülő. Könyv a gyermeknevelésről, Gondolat 1994)* című művében Bettelheim szenvedélyesen kiáll a gyermekközpontúság elve mellett, újra, mint már annyiszor, nyomatékosan elítél minden testi vagy lelki erőszakot. Arra biztatja a szülőket, hogy gyermekük nemkívánatos viselkedését ne elsősorban megváltoztatni, hanem megérteni próbálják. Ha megértik, mi van az értelmetlennek tűnő viselkedés mögött, akkor érdemben tudnak rá reagálni, míg a büntetés, tiltás csak elzárja a gyerekekhez vezető utat. Megkapó példák során át mutatja meg, hogy még a legértelmetlenebbnek, legdestruktívabbnak tűnő viselkedésnek is van magyarázata, és leginkább úgy kerülhetünk a megértés közelébe, ha saját lelkünkben, saját múltunkban keresgélünk. Ha megpróbáljuk felidézni, hogyan éreztük magunkat gyerekként vagy serdülőként hasonló helyzetekben, milyen bánásmódra vágyódtunk volna, mi vált volna hasznunkra ilyen alkalmakkor.

Bruno Bettelheim, a pszichoanalízis és a gyermekpszichológia nagy öregje 1990-ben, 86 éves korában saját kezűleg vetett véget életének. Szeretett feleségének halála, saját romló egészsége, félelme a szellemi hanyatlástól érlelte meg végzetes döntését. Halála után nem sokkal példátlan botránysorozat vette kezdetét. Elsőként az Ortogenetikus Iskola néhány volt növendéke jelentkezett, és arról nyilatkozott, hogy az intézet távolról sem volt az az idillikus menedékhely, amelynek vezetője beállította. És főként, hogy Bettelheim, az ember, nem is emlékeztetett arra a megértő, jóindulatú, türelmes apafigurára, aki műveiből kirajzolódik. A volt növendékek elmondták, és ezt a nevelők sem tagadták, hogy Bettelheim valóságos egyeduralkodó volt, türelmetlen despota, aki dührohamokra hajlott, és ilyenkor egyáltalán nem ment ritkaságszámba, ha az őt megharagító gyereket bántalmazta.

Nem sokkal ezután egy néprajzkutató, Alan Dundes a *Journal of the American Folklore Society* című lapban feltárta, hogy az 1976-ban megjelent *A mese bűvölete* feltűnő hasonlóságokat mutat Julius Heuscher pszichiáter 1963-ban kiadott *A Psychiatric Study of Fairy Tales: Their Origin, Meaning and Usefulness* (Springfield, Ill., Charles C. Thomas) című tanulmányával. (A mesék pszichiátriai tanulmányozása: eredetük, jelentésük és hasznosságuk). (E szembeötlő azonosságokra egyébként már 1978-ban felhívta a figyelmet egy Joan Bos nevű irodalmár, de a kis példányszámú szaklapban megjelent írás akkor nem keltett feltűnést.) Bettelheim átvette Heuscher gondolatmenetét, az

elemzett mesék nagy részét (*Jancsi és Juliska, Hófehérke, Csipkerózsika, Piroska és a farkas*), könyvének egyes bekezdései szinte szó szerint megegyeznek Heuscher szövegével. És ami még kínosabb, sem a könyvben, sem az ahhoz mellékelte bibliográfiában egyetlen szóval sem említi Julius Heuscher nevét.

A leleplezések csúcspontjaként 1997-ben egy újságíró, Richard Pollak minden részletében dokumentált tanulmányt jelentetett meg Bettelheim életéről és munkásságáról. (*The creation of Dr. B. A Biography of Bruno Bettelheim – Dr. B. megalkotása. Bruno Bettelheim életrajza*). Pollakot személyes története is motiválta a kutatásban, később halálos balesetet szenvedett autista öccsét az Ortogenetikus Iskolában kezelték. A szerző módszeres alaposággal látott hozzá, hogy feltárja Bettelheim életének rejtett oldalait. Kutatása alapján Bettelheim élete olyan különös, igazságból, torzításból, hazugságból és szépítésből álló szétbonthatatlan szövedéket mutat, hogy a hírneves pszichológus csaknem közönséges szélhámosnak minősíthető. Kiderült, az impozáns bécsi előtörténetből szinte semmi sem igaz, Bettelheim nem is volt kiképzett pszichológus. Egyetemi tanulmányait művészettörténet szakon végezte, és még ezeket a tanulmányokat is tizenkét évre meg kellett szakítania, amikor apja halála miatt neki kellett átvennie a családi fakereskedés vezetését.

Dokumentálható kapcsolata a pszichológiához három félév – Karl Bühlernél hallgatott – általános pszichológiára szorítkozik, semmilyen pszichológiai, pszichoanalitikai társaságnak, szövetségnek nem volt tagja, semmilyen terápiás tevékenységet nem folytatott, semmilyen terápiás kiképzésben nem részesült. Bettelheim műveiben, valamint álláskereső pályázataiban rendszeresen hivatkozott pszichológiai tanulmányaira, munkásságára, arra, hogy Anna Freud ill. Sigmund Freud személyes ismerőse, munkatársa volt, mindennek semmilyen tényszerű nyomát nem sikerült találni.

Igaz, családjának – és ilyenformán közvetve neki is – volt kapcsolata a pszichoanalitikus mozgalommal. Egy unokanővére, akivel igen jó barátságban állt, pszichoanalitikus lett, valamint mindkét felesége (második feleségével már első házassága alatt, bécsi tartózkodása idején szerelmi viszonyra lépett) kapcsolatban állt a gyerekpszichológiával. Akkori felesége egy Montessori alapelveken működő kicsi óvodát vezetett, valamint neurotikus zavarai miatt analízisbe járt a Freud köréhez tartozó Richard Sterbához, ezen kívül pszichoanalitikus előadásokon, tanfolyamokon vett részt. Bettelheim második felesége, akkori barátnője is Montessori iskolában tanított, maga is Sterbához járt analízisbe, hallgatója volt Anna Freud tanfolyamának, és baráti kapcsolatot tartott fenn számos pszichoanalitikussal. Bettelheim később a gyerekkori pszichés zavarok, elsősorban az autizmus kiemelt szaktekintélyének számított. Önéletrajzaiban, műveiben gyakran leírta, és az Ortogenetikus Iskola vezetésére kapott megbízását is részben annak köszönhette, hogy bécsi otthonában sok éven át két autista gyermeket nevelt és kezelt. E történeten jól nyomon követhető, hogy Bettelheim saját érdekében hogyan torzította el a valóságot. Valóban élt náluk éveken át egy pszichésen súlyosan sérült gyerek (nem kettő),

akit Bettelheim felesége gondozott. A gyermek az ő óvodájába járt, és analitikusa, Editha Sterba (Richard Sterba gyermekanalitikus felesége) kérte meg, hogy vállalja otthoni felügyeletét is. A kislány hetente háromszor pszichoterápiába járt Editha Sterbához, tehát nem Bettelheim kezelte, és az óvodán kívüli időben is – mivel Bettelheim napközben keveset volt otthon – felesége foglalkozott vele. Ráadásul a gyerek nagy valószínűséggel nem is volt autista, bár ezt, mivel a kórképet Leo Kenner csak jóval később írta le, nem lehet biztosan tudni. Bettelheim közvetlen kapcsolata a pszichoanalízishez csupán annyiból állt, hogy depressziós panaszai miatt maga is analitikus kezelésben részesült Richard Sterbánál, de ez a terápia (tehát nem kiképző analízis) körülbelül egy év után az Anschluss miatt megszakadt.

Sajnos, az adatok szerint Bettelheim a továbbiakban sem ragaszkodott ennél szigorúbban az igazsághoz, nem arról van tehát szó, hogy csupán azért teremtette volna meg impozáns múltját, hogy Amerikában végre a hajlamainak, érdeklődésének, autodidakta módon megszerzett tudásának megfelelő területen dolgozhasson (hiszen a háborús világégésben senki sem várta-várhatta el, hogy bécsi tanulmányainak, terápiás tevékenységének írásos bizonyítékait bemutassa). Pollak a nagy tudós életében további számos, (pontosan dokumentált) valótlanúságot tárt fel. A gondosabb vizsgálatok az Ortogenetikus Iskolában elért kiváló terápiás eredményeket sem igazolták. Bettelheim nem végzett valódi utóvizsgálatokat, a diagnózisokat, a javulást szubjektíven, bemondás alapján írta le. Intézetében jóval kevesebb autistát ápoltak, mint ahogy azt állította, sok, valójában enyhébb zavart mutató gyereket is kezeltek (minél népszerűbb volt az intézet, annál több kevésbé súlyos esetet is beirattak), ami erősen javította a „gyógyultan távozók“ arányát. A megrendítő, izgalmas esetleírások is inkább a fantázia szüleményének látszanak, mindenesetre nem vágnak egybe a feltárható élettörténetekkel.

Az intézetben különös világ uralkodhatott. Mivel Bettelheim maga foglalkozott az eredetileg laikus személyzet pszichoanalitikus kiképzésével, a személyzet gyakorlatilag hozzá járt analízisbe, ahol az esetmegbeszélés, a páciensek történetének elemzése átmenet nélkül vezetett a felnőtt kezelő személy legszemélyesebb – köztük munkahelyi – konfliktusainak, belső életének feltárásához. Az elhallgatás, a titkolódzás destruktív, elfogadhatatlan viselkedésnek számított. Ez nyilvánvalóan erősen túlfűtött, izgalmas, érzelmektől átjárt légkörhöz vezetett, mely Bettelheimnek elképesztő formális és informális hatalmat biztosított, ő volt, aki mindenről tudott, aki előtt nem létezett privátszféra. A gyerekek privátszféráját sem tisztelték, pl. a postát rendszeresen ellenőrizték. Ebben a légkörben zajlottak le Bettelheim már említett dührohamai, de mintha az erőszakos bánásmódot nemcsak az indulatok elszabadulása okozta volna. A türelmes, engedékeny, mindig a gyerekekből kiinduló, az ő viselkedésüket mindig megértő bánásmód a részben súlyosan sérült gyermekekkel egyszerűen nem volt megvalósítható, Bettelheim nem tudott lemondani arról, hogy rendkívüli egyszemélyű tekintélyével biztosítsa a rendet és fegyelmet, ha ezt a külvilág előtt nem is vállalta. Erőszakos

viselkedésére egyébként munkatársainak pszichoanalitikus magyarázatot is adott, mondván, amíg a gyermekeknek nincs kialakult felettes énjük (a személyiségnek az a része, mely a szülők elvárásait beépítette, és ezért képes belátásból önuralomra és a szabályok követésére), addig szükség van erős külső tekintélyre, és ezt személyesíti meg ő.

Mit kezdhetünk ezzel az elképesztő történettel? Dobjuk ki Bettelheim egész munkásságát, mondván, hogy egy szélhámós csapdájába estünk? Számomra ez a történet összetettebb. Én ugyanis azt gondolom, hogy minden kétségbevonhatatlan csalás és hazugság ellenére Bettelheim mégis zseniális volt. *Csak* csalással, hazugsággal nem lehet ilyen életművet felépíteni. Ha élete, személyisége nem felelt is meg tanításainak, könyvei mégis kitűnőek és pszichológiai szemlélete, állásfoglalása nagyon vonzó. Igaz, ő maga nem úgy bánt a gyerekekkel, ahogy tanította, de amit tanított, az mégis helyes és igaz. Végtelenül rokonszenves, hogy a gyereket megértve, ne pedig erőszakkal próbáljuk viselkedését befolyásolni. És ami a lényeg, olvasóját meg is tudja győzni. Igaz, színes és szórakoztató anekdotái alighanem soha nem történtek vagy nem így történtek meg. De valamilyen értelemben mégis igazak, mert hitelesek. Olyanok, mint egy jó regény. A regény sem „igaz”, abban az értelemben, hogy eseményei a valóságban nem játszódtak le. De egy igazán jó regényből többet megtudhatunk az életről, mint egy dokumentumból, mert az író belülről, más módon lényegesebb, valóságosabb történetet tud kitalálni, mint amit az élet válogatatlanul produkál. Bettelheim rendkívül tehetséges lehetett, akkor is, ha viselkedése morálisan védhetetlen. Igaz, bécsi előtörténetét szinte a semmiből találta ki, de tényleg olyan fontos-e, hogy hivatalosan mit tanult és mit csinált ifjúkorában? Nyilván akkor sem értett volna jobban a pszichoanalízishez, ha valóban személyesen ismeri Freudot, mint ahogy állította (hiszen kétségkívül minden művét igen alaposan elolvasta), és bármennyire nevetséges, hogy két felesége tapasztalatait egyszerűen a magáénak tekintette, azért az sem tagadható, hogy a mindennapi együttélés, az intenzív, folyamatos beszélgetések során elég mélyen betekinthesett abba a világba, melytől a családi fakereskedés vezetésének anyagi kényszere zárta el. De főleg, hiába hazudta volna mindezt, ha nem olyan szuggesztív egyéniség, ha nem képes tanítványokkal és betegekkel olyan hatékony kapcsolatra lépni. Történeteinek kitalálásában, adatainak meghamisításában talán az motiválta, hogy úgy érezhette: intuitív módon, tapasztalatai alapján úgyis többet tud az emberi lélekről, mint amit objektívebb, esetleg statisztikailag alátámasztott vizsgálatok mutatnak ki, és ezeket az igazságokat kitalált történetei segítségével jobban el tudja fogadtatni, mintha hipotézisként, véleményként fogalmazza meg őket.

Mit tegyünk fő művével, *A mese bővöletével*? A plágium lehangoló, különösen, hogy a meglopottat még arra sem méltatta, hogy nevét hivatkozásképpen megemlítsse. De a könyv mégis kitűnő, és főleg hatásában nagyjelentőségű. Heuscher tisztességes munkája nem jutott el a közvéleményhez. Bettelheim az ő ötletéből, az ő gondolatait felhasználva, azokkal visszaélve olyan könyvet írt, melynek hatására a mese visszanyerte

rangját, ő vitte közel az olvasóhoz azt a gondolatot, hogy a mesék szimbolikusan is értelmezhetőek, és rejtett értelmük fontos üzenetet hordoz a felnővekvő gyermek számára. Ezt az üzenetet Heuscher nem tudta átadni. Egyébként ezt ő maga is így gondolta, amikor a plágiumvita alkalmából rokonszenves szerénységgel azt nyilatkozta: megtiszteltetésnek tekinti, hogy egy ilyen kiváló gondolkodót, mint Bettelheim, megihletett, és része lehetett e kitűnő könyv megszületésében.

Bettelheim szubjektivitása, vizsgálati eredményeinek manipulálása a legnagyobb kárt az autizmus megítélésében okozta. Bettelheim meg volt róla győződve, és ezt a meggyőződését fáradhatatlanul hangoztatta, hogy az autizmus hátterében mindenkor az anya elutasító viselkedése, pontosabban az a tudattalan vágya áll, hogy a gyermek ne is létezzen. Ezért az autizmus csak olyan módon gyógyítható, ha a gyermeket kivonják súlyosan ártó anyja közeléből, és a kezelést pszichoanalitikus szemléletű bentlakásos intézményben végzik. Elméletét a nagyközönség előtt izgalmas, megkapó esetismertetéseivel bizonyította, valamint azzal, hogy intézetében állítólag nagyszámú, súlyosan autista gyermek meggyógyult. A kutatások azóta bebizonyították, hogy az autizmus oka az idegrendszer hibás működésében keresendő, a bizarr viselkedés nem környezeti hatásokra alakul ki. Sem a család, sem az anya „nem tehet róla”, ha a gyereket és őket magukat ilyen csapás éri.

Igaz, nem róhatjuk fel egyedül Bettelheimnek, hogy ilyen szenvedélyesen kiállt az anyák patogén szerepe mellett. Ez a tévedés nemcsak rá, hanem a korra is jellemző volt, ebben az időben széles körben vallották az autizmus pszichés eredetét. Maga Leo Kanner, a kórkép első leírója írta, hogy az autista kisgyermek anyja hideg, mint a „jégszekrény”. Kanner utóbb ezt a vélekedését visszavonta, és elismerte az autizmus biológiai eredetét. A „hideg anya” elméletet a gondosabb, pontosabban elemző megfigyelések megcáfolták. Igaz, a felületes megfigyelő azt látja, hogy az autista kisgyermek anyja kevesebbet mosolyog gyermekére, mint az egészséges gyerek anyja. De ha folyamatában vizsgáljuk a kapcsolatot, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy az anya nem tudhat „normális anyaként” reagálni arra a csecsemőre, aki soha nem mosolyog vissza, akinek nem lehet a szemébe nézni, aki nem mutat örömet, ha felveszik, akinek nyilvánvalóan nem kellemes a testkontaktus. Az anya-gyerek kapcsolat kölcsönhatások sorozatában alakul ki, józan ésszel nézve semmi meglepő nincs abban, ha az anya inkább tud rámosolyogni arra a gyerekre, aki örömkialtásokban tör ki, ha meglátja, mint arra, aki semminemű reakciót nem mutat anyja jelenlétére. Bettelheim nem hibáztatható azért, hogy ő is osztozott kora tévedésében. De szuggesztív egyénisége, hamisított adatai, megragadó, igaznak tűnő történetei, csodálatos gyógyulásokról szóló híradásai megakadályozták, vagy legalábbis jelentősen lassították, hogy a közvélemény befogadja az autizmusról szóló kutatások újabb eredményeit. És ez mérhetetlen, mélységesen igazságtalan módon fokozta az érintett anyák szenvedését. Hiszen őket magukat, az ő viselkedésüket hibáztatni súlyos sorsukért nem különbözik

attól, mint amikor a középkorban úgy tartották: a nyomorék gyermek isten jogos büntetése a szülők bűneiért.

Bettelheim története több szempontból is tanulságos. A pszichológus szakma már Bettelheim életében kifogásolta, hogy a népszerű tudós állításait nem támasztotta alá tudományosan megbízható, objektív vizsgálatokkal. De éppen ez a pszichológia egyik dilemmája. Statisztikailag feldolgozott, objektívnek tekinthető vizsgálatokkal a léleknek csak egy-egy szeletkáját lehet megragadni, csak leegyszerűsített, szűk kérdéseket lehet feltenni, melyekből nehéz az élet teljességére következtetni. A „romantikus”, intuitív pszichológusok, a nagy írókhoz, művészekhez hasonlóan önmagukból, néhány esetből, személyes tapasztalataikból mélyebb igazságokhoz juthatnak el, de tévedéseiknek adott esetben nem vet gátat semmi. Bettelheim talán valóban szélhámos volt. De nem kell ahhoz szélhámosnak lenni, hogy a vizsgálatokat végző személy némiképpen torzítsa, szépítse adatait. Elég, ha meg van győződve igazáról, ennek fényében az előfeltevését megerősítő tapasztalatokat élesebben, az azoknak ellentmondókat halványabban fogja érzékelni. Ez ellen valamelyest véd az objektív, tudományos kritériumoknak megfelelő vizsgálat. Száz évvel ezelőtt ez még nem volt követelmény. Freud maga néhány esetéből, saját élményei alapján forradalmasította a pszichológiát. Szubjektív, spekulatív megközelítési módja zseniális felismerések mellett nem egy téves elmélethez is elvezette, pl. a női szexualitással kapcsolatban. Ezt az elképzelést nem támasztotta alá semmi, mégis igen hosszú ideig tartott, amíg objektív vizsgálati eredmények hatására az elmélet tarthatatlansága bebizonyosodott.

Mintha nagytekintélyű, prófétai súlyú gondolkodók esetében paradox módon megfordulna a bizonyítási kényszer. Nem azt kell bizonyítani, hogy a spekulatív módon kialakított vélekedés igaz, hanem objektív, statisztikai bizonyítékokra támaszkodó vizsgálatok során kell bizonyítani, hogy az állítás nem felel meg a valóságnak. Ezek a vizsgálatok viszont gyakran unalmasak, megértésük szaktudást és elmélyülést, szellemi erőfeszítést követel, tehát még objektív bizonyítékok esetében is sok időbe telhet, amíg a bizonyított tények a közvéleményhez eljutnak (nem beszélve arról, hogy az objektivitás viszonylagos, a tudományos vizsgálat kritériumainak megfelelő kutatás is vezethet téves következtetéshez). Bettelheim szélsőséges példája arra tanít, hogy vigyáznunk kell a tekintélytisztelettel. Nagytehetségű, intuitív kutatók sem tudják átlépni koruk korlátait, és zseniális meglátásaik, megérzéseik mellett joguk van a tévedéshez is. Nem attól zseniálisak, hogy tévedhetetlenek, hanem attól, hogy előrevivő gondolataik is vannak. Az autizmus pszichés eredetének súlyos, életet, embereket tönkretévő tévedésén sokkal hamarabb túl lehetett volna jutni, ha az új ismeretek befogadását nem akadályozza Bettelheim óriási tekintélye. Az, hogy tekintélyét csalással, hamis, torzított adatokkal is megtámogatta, csak feltűnőbbé teszi, mennyire kiszolgáltatjuk magunkat, ha ellenőrzés, újragondolás, más adatokkal, tapasztalatokkal való egybevetés helyett mindenkor kritikátlanul hiszünk a karizmatikus személyiségek szavának.

Az intuitív zsenik veszélye abban áll, hogy sokkal hatásosabbak, sokkal jobban elérik a közönséget, mint a szorgalmas tudósok unalmas, szürke tanulmányai. Ráadásul a romantikus, színes tudósok hatását nemcsak az elkápráztatott nagyközönség, hanem a tanítványok hűsége is prolongálja. A tanítványi hűség kétes erény. Rigiddé teszi a gondolkodást, hiszen nem engedi be az előfeltevésnek ellentmondó információt, nem engedi meg a „mester” tanításainak mérlegelését. Többé nem az a kérdés, hogy egy adott állítás meggyőző, elfogadható, bizonyítható-e, hanem az, hogy ki az, aki képviseli. A saját, önállóan kialakított vélemény is lehet téves (biztos, hogy gyakran téves), de ez a vélemény mindig korrigálható marad, ha új adatok, új érvek jutnak a birtokunkba. A túlzott tekintélytiszteletből következik a csalódás aránytalansága is, ha kiderül, hogy csodálatunkat „méltatlanra” pazaroltuk, és ilyenkor felháborodásunkban esetleg az egész életművet elvetjük. Vagy hiszünk, vagy tagadunk. Azt hiszem, nem spórolhatjuk meg, hogy a „próféta” tanításait is némi kritikus távolságtartással szemléljük. Legalább annyira, hogy elvárjuk: minden esetben győzzön meg minket; hogy tudatában legyünk, ő sem tévedhetetlen, és képesek legyünk meghallani azt is, ami a tisztelt, csodált nagy ember tanításának ellentmond. És ha úgy érezzük, nincs többé okunk tiszteletre, akkor is képesek legyünk a „bukott próféta” tanításaiból megőrizni azt, ami önmagában értékes.

Megjelent: *Fordulópont* 23. szám, 2004/1